

K ROMÁNSKÉ STAVEBNÍ ETAPĚ KOSTELA SV. MIKULÁŠE V DRCHLAVĚ

IVAN PEŘINA

Príspevek se věnuje novým poznatkům o románském kostele, pozornost se soustředí zejména na dochované středověké detaily. Z dosud opomíjeného dřevěného prvku bylo získáno cenné dendrodatum, které umožnilo posunout starší závěry. Výsledky drobného průzkumu, odpovídajícího svým charakterem operativní dokumentaci, dokládají, jak je důležité se ke zdánlivě poznaným stavbám vracet. Zároveň je nutné podotknout, že spíše nahodilý badatelský zájem, probíhající v různých časových odstupech, výrazně posouvá naše znalosti o objektu. V této souvislosti se nabízí otázka, jakým způsobem je zajištěno poznávání cenných historických staveb a v které etapě záchrany kostela by měl přijít na řadu dosud chybějící standardní stavebněhistorický průzkum objektu.

Vesnice Drchlava (okres Česká Lípa) s kostelem sv. Mikuláše se nachází severně od města Dubá, v jihozápadní části Ralské pahorkatiny. Zástavba lemuje hlavní komunikaci z Chlumu do Dřevčic a vstupuje i do řady bočních roklí, nad severní z nich zaujaly chalupy ostrožnu zvanou Hradiště s relikty hradu Vřísku.¹⁾ Větší statky jsou situovány excentricky nad údolím na hraně plošiny nazývané Vrchovanská niva a kolem rozšířené komunikace vytvářejí podélnou náves, na jejímž severovýchodním okraji, na samém konci intravilánu je situován kostel sv. Mikuláše. Jeho areál vymezuje kruhová, převážně z různých pískovcových kvádrů stavěná zeď hřbitova s klasicistními pilíři torza vstupní brány, která směřuje k návsí.

Dispozici kostela tvoří obdélná loď s mírně odsazeným presbyteriem s trojbokým závěrem orientovaným k východu, k severní stěně presbyteria je přiložena téměř čtvercová sakristie a na ni navazující schodišťový přístavek, před jižní stěnu lodi předstupovala ještě předsíní v místě bočního vstupu do lodi se složitějším stavebním vývojem.²⁾ V ose západního průčelí lodi je situována mohutná hranolová věž (obr. 1). Okrovou fasádu kostela člení lizénové rámce, segmentově zakončená okna mají šambrány na dolních koncích zakončené uchy s kapkami. Střecha krytá bobrovkami nad lodí a presbyteriem je sedlová, se sanktusníkovou věžičkou krytou plechem u východního štítu lodi. Hranolovou věž ve spodní části zdobí pásová bosáž, západní vstup do podvěží a okna zvonového patra s půlkruhovým záklenkem jsou rámována, stejně jako mezilehlá kruhová okna v prvním a posledním patře, omítkovou šambránou. Věž nad nízkými trojúhelnými štíty zakončuje plechová jehlancová střecha s makovicí a křížem. Při prvním pohledu tak může kostel působit spíše jako barokní stavba s převážně klasicistní podobou průčelí (obr. 2). Interiér kostela je značně poničený a zůstaly zachovány pouze obvodové zdi se stopami po odstraněném zařízení, zejména kruchtě a dalším mobili-

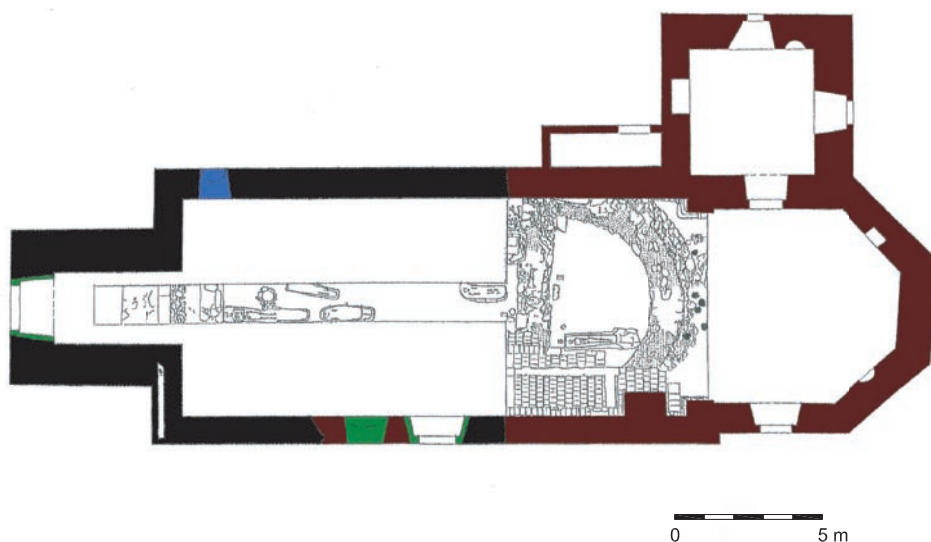
Obr. 1: Drchlava (okres Česká Lípa), kostel sv. Mikuláše – celkový pohled na hranolovou věž v ose západního průčelí lodi od severozápadu (všechny snímky I. Peřina, 2015).

áři. Presbyterium je sklenuto stlačenou valenou klenbou s výsečemi se štukovou výzdobou, sakristie klenbou křížovou. Plochý strop lodi s fabionem a štukovými rámci byl při nedávné rekonstrukci snesen a nahradilo jej prozatím nové neomítané bednění připravené pro strop nový. V interiéru rovněž většinou chybí dlažba. Stavba kostela v havarijním stavu byla prohlášena za kulturní památku teprve v roce 2004, takřka na hranici své existence, kdy byla již výrazně poškozena konstrukce krovu a střechy. Tento krok se jeví jistě jako velmi důležitý i vzhledem k předchozímu badatelskému zájmu, který doložil především značné stáří objektu.³⁾

Destrukce klasicistní omítkové vrstvy na průčelích kostela dovolila již v devadesátých letech 20. století identifikovat středověké zdivo u věže a u navazující části jižní zdi lodi v podobě pískovcového lomového i hrubě zpracovaného kvádrového zdiva kladeného do řádků, kdy ve spárách s uhlazenou maltou byly vytaženy rysky imitující kvádrové zdivo. Kromě hmoty středověkého zdiva byl identifikován v jižním zdivu lodi ve vzdálenosti 545 cm od jihozápadního nároží i relikv portálu s půlkruhovým záklenkem a rovněž vodorovná dutina po vyhníleném trámu, který plnil funkci výztuhy ve zmíněném nároží lodi. Okenní otvor v jižním průčelí věže v úrovni prvního patra byl v tu dobu ještě zazděný a byl pouze špatně čitelný.⁴⁾ Novější práce uvádějí detail k vyznačenému rýhování ve

Obr. 2: Drchlava, celkový pohled zachycující dispozici kostela od severovýchodu.

Obr. 3: Drchlava, půdorys kostela se zachycením starší apsidy archeologickým výzkumem dle F. Gabriela. Vyznačení výztuhy v jihozápadním nároží lodi a předpokládaný zjednodušený nástin stavebněhistorického vývoje s obvyklou legendou: černá – románské zdivo; modrá – renesanční úprava; hnědá – barokní přestavba; zelená – klasicistní úpravy (podle F. Gabriela 2005; Gabriel – Kracíková 2005; doplnil I. Peřina, 2015).

spárách, které je někdy vedeno i mírně diagonálně, pokud lomový kámen nedovoloval dodržet pečlivou strukturu řádkování kvádrového zdiva. Podrobněji je rovněž zdokumentován pozdně románský okenní otvor v jižní stěně prvního patra věže, který se v lici projevuje plným obloukem vysekaným v překladu (tj. z jednoho kamene). Taktéž je popsána podoba špalet mírně se rozvírajících do interiéru a je zmíněn poprvé a naposledy prkenný překlad okenního otvoru, jemuž bude věnována ještě pozornost.⁵⁾

Dalším výrazným posunem v poznání středověké podoby kostela bylo provedení záchranného archeologického výzkumu v interiéru objektu, reagujícího na nelegální výkopy. Pro poznání stavební podoby výzkum doložil na západní straně lodi 150 cm silné základové zdivo věže ve spodní partii s 50 cm přízdívkou. V interiéru lodi, 300 cm od vnitřního líce západní obvodové stěny byla naleze-

na jamka pro kůl o průměru 40 cm interpretovaná jako základ sloupu pro založení empory. Nejvýraznějším poznatkem bylo odkrytí základového zdiva o šířce až 160 cm ve východní části lodi, popisovaná jako relikv apsidy se stopami nadzemního zdiva o síle 105 cm a poloměrem interiéru apsidy 208 cm (obr. 3).⁶⁾

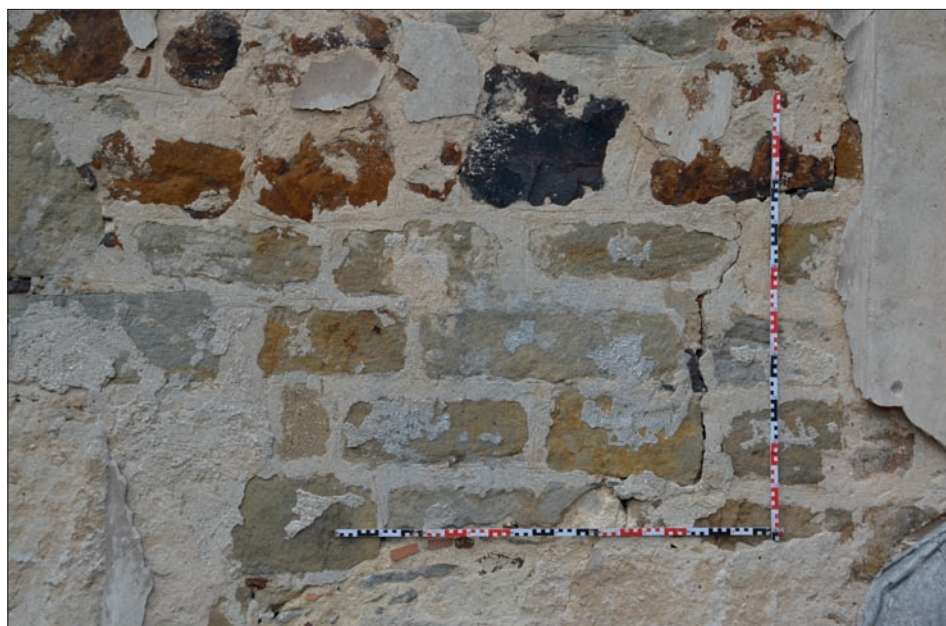
V první polovině roku 2014 byla provedena obhlídka kostela s cílem seznámit s pouze s dosavadními výsledky průzkumu a pořídit aktuální fotodokumentaci detailů středověkých historických konstrukcí. Ke struktuře středověkého zdiva lze uvést, že líc byl skládán jak z lomového pískovce i hrubě opracovaných kvádrů, tak z čediče. Ryté rysky imitující ideální kvádrové zdivo nereagují na nic jiného než na velikost kamenů pod rozetřenou spárovou maltou, která překrývá většinou i výrazně jejich hrany. Mírně šikmé či diagonální rysky pak odpovídají skutečné spáře mezi nepravidelnými kameny ve zdivu. Z těchto důvodů tak nemají vyrýsované kvádry jednotnou metricku (obr. 4). Rýhování ve vlhké maltě, napodobující ideální románské, tedy římské zdivo, bylo patrně vytvořeno hranou zednické lžice.⁷⁾ Velikostí podstatně rozměrnější a pečlivě opracované se jeví především nárožní armování v podobě různých velikých pískovcových kvádrů. Stopy malty na jejich lici naznačují, že mohly být zčásti omítnuty, stejně jako

by to mohly naznačovat široké spáry u líce zdiva mimo nároží, kdy spárová malta výrazně překrývala minimálně z větší části povrch kamene. Takřka na rubovou stranu armování jihozápadního nároží lodi navazuje negativ po horizontálním trámu, který prochází západní obvodovou stěnu lodi. Ta je provázána se zdivem věže a předstupuje před západní průčelí (obr. 5). Patrně ztuzující výztuha v síle zdiva je situována 34 cm za vnější západní líc a prochází od jihozápadního nároží hloubkou západního obvodového zdiva více jak 220 cm severním směrem. Trám dle otisku v maltě měl profil půlkuláče se seříznutou spodní stranou širokou cca 29–31 cm a výškou trámu k horní oblině 23 cm (obr. 6).

Dílčí nové poznatky přinesl i průzkum portálu v jižní stěně lodi (obr. 7). Dochované ostění je profilováno ústupkem s výrazným bílením v lici o šířce 8–10 cm a do

hloubky profilace o šířce 15 cm, dále je bílení porušeno zčásti odsekáním.⁸⁾ Původní středověký portál s půlkruhovým plným obloukem nahradil nejspíše v baroku jiný vstup, posunutý o cca 58 cm východním směrem, jehož překlad tvoří segmentový cihelný záklenek a pod ním situovaný obdélný pískovcový kvádr, který je patrně druhotně užitým románským prvkem otočeným svým lícem do jádra zazdívky.⁹⁾ Na tento mladší přezděný otvor reaguje i vrchol otisku sedlové stříšky, patrně po zmizelé předsíni.¹⁰⁾ Na otvor reaguje i vyrýsování zazdívky dveřního otvoru prasklinami na vnitřním líci v interiéru lodi se šikmými špaletami a segmentovým záklenkem.¹¹⁾ Tento vstup překrývá na vnějším líci i svislá lizéna mezi dvěma okny, kdy pod východním z nich je situován nejmladší posunutý vstup, související s poslední podobou průčelí upravených v klasicismu.¹²⁾ Ačkoliv zdivo starší středověké lodi je zčásti kryto mladší klasicistní omítkou či porušeno mladšími otvory, průzkum doložil jak u jižní, tak u severní obvodové zdi změnu ve struktuře zdiva, a to ve vzdálenosti 1230 cm od jihozápadního nároží lodi a 1220 cm od severozápadního nároží lodi. Pod opadlou omítkou je zřetelná opět struktura středověkého zdiva z lomového pískovce a čediče, u jižní stěny navíc s otiskem po další menší dřevěné výztuze procházející šikmo silou zdiva. Dále východním směrem u konce lodi i presbyteria má zdivo zcela odlišný charakter, je tvořeno pečlivě sekanými pískovcovými kvádry ve spárách šibrovanými tvrdším drobným kamenem, což je vcelku typická podoba zdiva řady barokních kostelů v severních Čechách. Komparací terénního průzkumu s výsledky staršího archeologického výzkumu se ukázalo, že zjištěná místa změny struktury zdiva u jižní a severní obvodové zdi kostela takřka navazují na výzkumem doloženou odbouranou starší apsidu (obr. 3). Tím lze doložit větší rozsah existence středověké lodi, ačkoliv zejména severní stěnu pokrývá ve velké míře dochovaná klasicistní omítka, nebo jí prostupují otvory z mladších přestaveb. Pozoruhodný je například půlkruhově zaklenutý otvor s cihelným ostěním u severozápadního nároží lodi, který lze datovat pouze hypoteticky dle poměrně vysokých cihel do období renesance, neboť s takovou podobou zdiva se v jiných časových horizontech na dané stavbě nesetkáváme (obr. 8).

Západní hranolová věž má ve spodních dvou podlažích stejnou strukturu středověkého zdiva zjištěnou u všech jejích obvodových zdí jako loď, se kterou je provázána. Jediný dochovaný středověký a svými rozměry nejmenší okenní otvor v jižní zdi patra západní věže nabídl velmi cenné nové poznatky (obr. 9). Opad klasicistní omítky na jaře roku 2015 odkryl technologickou podobu konstrukce stojin ostění z jednoho kusu kamene, provedených jako

Obr. 4: Drchlava, kostel – detail struktury románského lomového zdiva s iluzivními vyrýsovanými kvádry na jižním průčelí lodi u jihozápadního nároží.

Obr. 5: Drchlava, kostel – pohled na jihozápadní nároží lodi s výrazným armováním, vlevo dutina po vyhnulé výztuze v síle zdiva a navazující předstupující shodné románské zdivo věže.

architektonický článek, který je na vnějším líci profilovaný drobným ústupkem charakteru polodrážky (obr. 10). Podobný prvek, popsáný u mladšího vstupu nahrazující středověký portál v jižní obvodové stěně kostela, by tak

Obr. 6: Drchlava, kostel – detail negativu po vyhnité dřevěné výztuze v síle zdiva u jihozápadního nároží lodi (2014).

Obr. 7: Drchlava, kostel – pohled na náleзовou situaci vývoje vstupu v jižním průčelí lodi. Zleva je čitelný relikt románského otvoru profilovaný ústupkem a dochovanou částí plného oblouku. Na lizéně je patrný vrchol otisku stříšky zmizelé předsíně, jež náležela k druhému baroknímu vstupu, který dokládá cihelný záklenek, a pod ním pak překlad z možné mladší úpravy otvoru využívající druhotně románský prvek. Dveřní otvor vpravo náleží poslední klasicistní úpravě.

mohl druhotně užitým architektonickým článkem dalšího zrušeného románského okna. Rovněž dobře patrná je podoba plného oblouku vysekaného do jednoho kamene na principu architrávu. Dle opadu omítek v exteriéru i ústupku zdiva v interiéru věže je zřejmé, že středověké zdivo dosahuje do horní úrovně prvního patra pod mezipatrovou římsu oddělující zvonové patro. Interiér věže se otevírá do lodi, jak v přízemí zaklenutý segmentovou cihelnou klenbou, tak v patře mírně stlačeným plným obloukem. Po odstranění kruchty je první patro věže přístupné pouze za pomoci žebříku (obr. 11).¹³⁾ V jižní zdi prvního patra se otevírá zčásti zazděný úzký okenní otvor, zmiňovaný již při popisu exteriéru. Okenní otvor je

překryt přiloženým dřevěným fošnovým schodištěm, v koutě patra je situována podesta a další rameno překrývá v západní zdi věže situovanou větší okenní niku se segmentovým záklenkem a v lici s kruhovým okenním otvorem, který náleží klasicistní úpravě prvního patra věže (obr. 12). Nad záklenkem je ústupek v síle zdiva, v jehož rovině končí středověké zdivo zmiňované u spodních partií věže a u obvodových zdí lodi. Nad ústupkem je struktura zdiva jiná z pečlivěji opracovaných pískovcových kvádrů a v horní části vnitřního líce je zazděn kámen s letopočtem 1585, který odkazuje k nepoznané renesanční stavební etapě. Za současného stavu poznání především mladších stavebních etap není zcela jasné, zda je kámen ve zdivu osazen druhotně, neboť zčásti jsou mu přizpůsobeny svou skladbou okolní kvádry, anebo zda bylo zdivo takto vyzděno primárně. Barokní zdivo u presbyteria tak vyšší podlaží věže mají podobu zpracování pískovcových kvádrů zčásti odlišnou, u presbyteria je to větší přítomnost šíbrů ve spárách, u věže pak pečlivější opracování i jiná barevnost kamene. Vraťme se však k podobě okenní niky románského okna v úrovni prvního patra, která má mírně dovnitř se rozšiřující omítané špalety se zvlněným povrchem nejstarší románské úpravy a starším textem byl zmíněn překenný překlad.¹⁴⁾ Nálezová situace je ovšem poněkud složitější, ve směru od interiéru věže tvoří překlad nejdříve omítaný pískovcový kvádr, následně dřevě-

ný prvek, poté tři nahrubo opracované neomítané kameny, které přisedají k pískovcovému překladu, v jehož hmotě je vysekaný plný oblouk okenního otvoru, jak bylo uvedeno již při popisu z exteriéru (obr. 14). Detailnější ohledání dřevěného prvku přineslo zjištění, že se jedná o dochovaný polohraněný trám, opět s profilem půlkuláčové fošny o tloušťce 12–13 cm, která prochází v síle zdiva věže obdobně, jako bylo popsáno u negativu s podobným profilem v západním zdivu lodi u jejího jihozápadního nároží (obr. 15). Z dochovaného dřevěného ztužujícího prvku byl odebrán vzorek pro dendrochronologickou analýzu, která doložila, že na výztuhu bylo použito dubové dřevo pokácené na přelomu let 1214/1215.¹⁵⁾ Výsledek datování značně

posouvá naše znalosti o založení stavby na počátek 13. století a řadí kostel v Drchlavě mezi nejstarší, navíc v tomto případě absolutně datované stavby v regionu. Vodorovné výztuhy v síle zdiva plnily funkci ztužující armatury a u některých románských kostelů jsou známy i složitější trámové věnce.¹⁶⁾ Datování mění i starší představu o užití výztuh v síle zdiva především ve 14. a 15. století, kdy bylo ovšem téma řešeno pouze u hradních staveb.¹⁷⁾ Ve světle nového datování stavby je pak zajímavé zmínit ještě nález mince denárové ražby Vladislava II. z let 1158–1172, která byla objevena v porušeném hrobu orientovaného hlavou k západu v apsidě. Mince by tak mohla již dle starší úvahy opravdu souviset s přežívající tradicí vybavení zesnulého obolem, kdy její datování není daleko od doby vzniku kostela, a není tak nutné pouze opatrně počítat pouze s náhodným druhotným uložením bez vztahu k založení kostela či vybavení hrobu.¹⁸⁾

V písemných pramenech se kostel přímo poprvé objevuje až v roce 1352 v souvislosti s platbou papežské-

Obr. 8: Drchlava, kostel – otvor s půlkruhovým záklenkem z vysokých cihel u severozápadního nároží lodi, hypoteticky datovaný jako renesanční.

ho desátku 12 grošů ročně.¹⁹⁾ Vesnice Drchlava je poprvé připomínána podstatně dříve v predikátu Načepluka v roce 1265. Načepluk byl bratr Alberta z rodu Načeplukoviců, který v roce 1253 prodal sousední Dubou křížovníkům.²⁰⁾ Dle dochovaných reliktních středověkého kostela byla Drchlava již tehdy farní vsí.²¹⁾ O sto let později se objevuje v pramenech Hrd z Drchlavy, totožný patrně se

Obr. 9: Drchlava, kostel – pohled na jižní průčelí západní věže s okenním otvorem v románském zdivu dosahujícím k mezípatrové římsě.

Obr. 10: Drchlava, kostel – detail podoby románského okenního otvoru po opadu klasicistní omítky.

Obr. 11: Drchlava, kostel – celkový pohled z interiéru lodi na západní stěnu s prostupy do přízemí a patra věže.

Soběhrdem z Drchlavy, který podával v roce 1365 plebána do místního kostela. Tentýž Soběhrd se píše od roku 1363 do roku 1387 po sousedních Dřevčicích. Ves Drch-

lavu v roce 1373 získávají Berkové z Dubé ke svému hradu Vřísku lokalizovanému v části Drchlavy v poloze Hradiště. Otázkou nadále zůstává, kde bylo v Drchlavě starší panské sídlo Načepluka či Soběhrda, které by mohlo ležet snad někde v blízkosti kostela, kde je ovšem zjištěn prozatím pouze větší výskyt středověké keramiky.²²⁾ Posun v datování kostela tak nabízí další otázky pro regionální historii, kdo kostel v dané době založil a kde bylo jeho sídlo, bohužel jsme v tuto chvíli odkázáni na několik zmínek v písemných pramenech spíše až z období kolem poloviny 13. století.

Dispozice kostela v Drchlavě byla právem srovnávána s nedalekým, ovšem poněkud men-

ším kostelem v Deštné, který má rovněž hranolovou věž přisedající k západnímu průčelí obdélné lodi s apsidou na východě.²³⁾ Starší výsledky dendrochronologické analýzy

Obr. 12: Drchlava, kostel – detail zčásti zazděného románského okna v jižní stěně věže překrytého mladším schodištěm; vpravo špaleta okna a záklenek mladšího klasicistního okna; nahoře nad záklenkem ústupek ve zdivu, kde navazuje již mladší kvádrové zdivo.

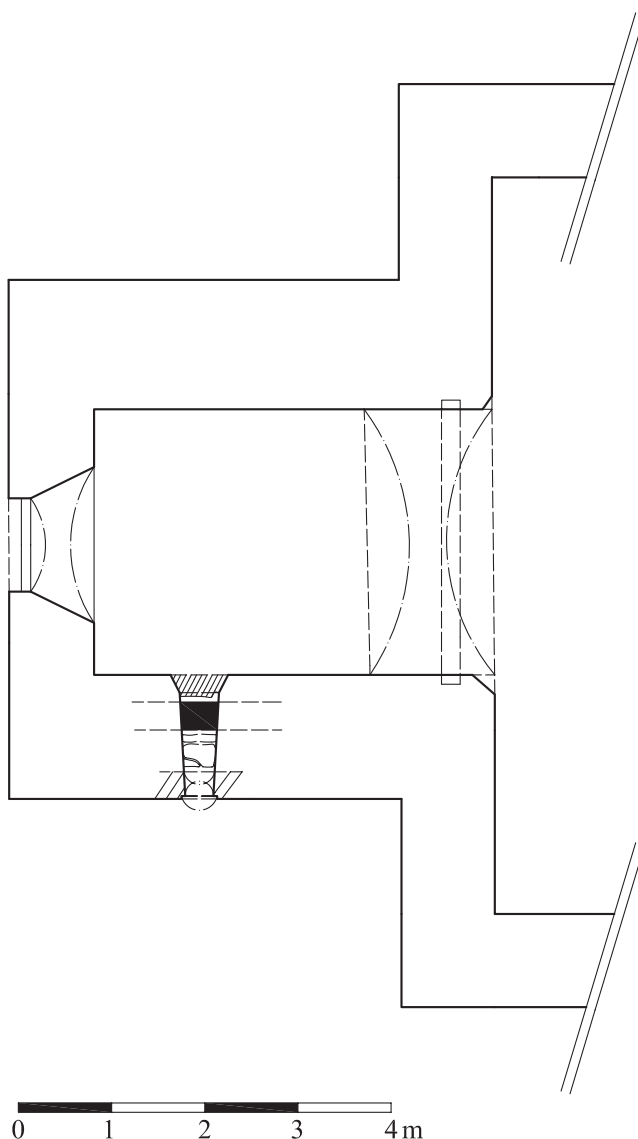
Obr. 13: Drchlava, kostel – detail mladšího kvádrového zdiva nad ústupkem v horních partiích prvního patra věže s kvádrem nesoucím letopočet 1585.

Obr. 14: Drchlava, kostel – detail okenní niky románského otvoru s omítanými špaletami a překladem tvořeným omítaným pískovcem, dřevěnou výztuhou datovanou dendrochronologicky na přelom let 1214/1215, neo-mítanými kameny a navazujícím pískovcovým překladem s vysekaným plným obloukem románského okna.

datují výplň trámové kapsy z třetího podlaží věže kostela v Deštné do období po roce 1226.²⁴⁾ Detaily stavby jsou však odlišné. Románské zdivo kostela sv. Václava v Deštné je zděno z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů. Stejně tak jiné jsou okenní otvory v prvních podlažích věže, kdy šterbinová okna bez vnějších ústupků tj. polodrážky mají rovný deskovitý překlad bez prosekaného oblouku.²⁵⁾ Zůstává tak otevřenou otázkou, nakolik základní dispoziční podobnost dvou kostelů je výsledkem stavebních aktivit jednoho rodu Načeplukoviců dle předloženého modelu historického vývoje.²⁶⁾ Určité nedoložitelné pochybnosti lze spatřovat i z toho důvodu, že dispoziční typ jednolodního kostela s apsidou a věží v ose západního průčelí patří mezi časté příklady podoby vesnického románského kostela.²⁷⁾

Za další blízký kostel v regionu lze považovat zčásti i kostel sv. Jiljí v Bezdězu (okres Česká Lípa), ačkoliv dle výsledků posledního průzkumu byla západní věž vročena až do období baroka.²⁸⁾ Za povšimnutí stojí struktura zdiva a podoba okenních otvorů u apsidy. Románské zdivo u jižní obvodové stěny lodi a apsidy je převážně kvádrové, ovšem s kvádry různých rozměrů na rozdíl od převážně pravidelných kvádrů kostela v Deštné (okres Česká Lípa). Doplněno je ovšem také šíbrý ve spárách a menšími kusy lámaného pískovce, čímž se více blíží nepravidelné struk-

Obr. 15: Drchlava, schematické zaměření půdorysu prvního patra věže s rozkreslením podoby překladu románského okenního otvoru, šrafovane znázorněna zazdívká u vnitřního líce niky a šířka architektonických článků u vnějšího líce s čárkovaným označením pokračování prvku probíhajícího silou zdiva (zaměření a kresba I. Peřina, 2015).

tuře zdiva s iluzivním naznačením kvádrů rýhováním spár u kostela v Drchlavě. Svým základním tvarem se Drchlavě blíží rovněž v renesanci zčásti přezděný románský okenní otvor v apsidě bezděžského kostela, který ukončuje rovněž plný oblouk, ale ostění je profilováno nikoliv ústupkem v podobě polodrážky nýbrž drobným výžlabkem. Ostění popisovaného okna je navíc zděno z jednotlivých kvádrů, a nikoliv tak jako u Drchlavy sestaveno z monolitických architektonických článků. Naznačené rozdíly v detailech provedení zdiva a podobě okenních otvorů s rozdílnými profilacemi nás proto staví před otázku, nakolik jsou dané konstrukce uvedených kostelů – zejména v případě Drchlavy a Deštné – datovatelné do románského období mezi sebou příbuzné při svém vzniku, či zda se jedná pouze o různé formy obecného vývoje, aniž by musely být kostely založeny jedním šlechtickým rodem. V obou možných výkladech je ovšem nutné prohlubovat dokumentaci a průzkum zmiňovaných staveb.

V letech 2004–2009 byla opravena na kostele v Drchlavě střecha a krov v havarijním stavu za nemalé finanční prostředky, které jistě zamezily další destrukci stavby.²⁹⁾ Zůstává ovšem otázkou, že pokud jsme nepožadovali průzkum stavby při první fázi obnovy, zda jej dokážeme prosadit i v dalších etapách, kdy již třeba půjde o řešení podoby fasád s cennými románskými detaily? Navíc podrobnější poznání i mladších etap stavby při obnově by mohlo zpřesnit naše poznatky o vývoji stavby, kdy zákonitě všechny etapy spolu souvisí a zejména poznání těch mladších celistvěji dochovaných hraje důležitou roli při koncepci památkové obnovy. Výše uvedené úvahy se nesaží pošpinit zdařilou obnovu krovu a střechy, pouze upozorňují na obecný trend, kdy jaksi často nezbývá na dokumentaci potřebné finanční prostředky, a záleží tak na vůli jednotlivců, nakolik se s tímto problémem vypořádají. Do budoucna bychom se měli pozastavit nad problémem, kolik máme různých dotačních titulů na obnovu památkově chráněných objektů, kdy ovšem svým zásahem měníme vypovídací hodnotu cenného historického pramene, a kolik prostředků se věnuje náležitě dokumentaci.³⁰⁾

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

LITERATURA:

- Falta, M. 2010: Vysoký Újezd nad Dědinou, k otázkám stavebního vývoje kostela sv. Jakuba Většího, in: *Dějiny staveb* 2010, Plzeň, s. 127–137.
- Falta, M. 2013a: Třebonín, poznatky k principům etapizace románské věže venkovského kostela, in: *Dějiny staveb* 2013, Plzeň, s. 15–22.
- Falta, M. 2013 b: Pařížov, konstrukční principy při výstavbě románské věže kostela sv. Máří Magdaleny, in: *Dějiny staveb* 2013, Plzeň, s. 127–140.
- Gabriel, F. 2005: Drchlava, kostel sv. Mikuláše. Nálezořá zpráva č. j. 8679/05 (uloženo v archivu NZ ARÚ AV Praha; kopie se sign. A 68 v archivu NPÚ ÚOP v Liberci).
- Gabriel, F. – Kracíková, L. 2005: Kostel sv. Mikuláše v Drchlavě, *Archaeologia historica* 30, Brno, s. 397–401.
- Gabriel, F. – Kursová, L. 2012: Středověká architektura na Českolipsku, in: F. Gabriel et al., *Středověké umění na Českolipsku*. Česká Lípa, s. 41–61.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1994: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství III, in: *Castellologica bohemia* 4, Praha, s. 27–62.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000a: Hradě okresu Česká Lípa. Praha.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000 b: Pustý zámek u Zakšína, in: *Castellologica bohemia* 7, Praha, s. 111–125.
- Gabriel, F. – Peřina, I. 2011: Stopy dřevěné výztuhy v síle zdiva, in: *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana* II/2010 – Hrad jako technický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel, Brno, s. 68–74.
- Kracíková, L. – Smetana, J. 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Praha.
- Merhautová, A. 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.
- Panáček, J. 2002: Sídla nižší šlechty na Českolipsku v době předhusitské, rozbor současného stavu poznání, in: *Castellologica bohemia* 8, Praha, s. 9–32.
- Panáček, M. 2009: Občanské sdružení Drobné památky severních Čech a opravy nejohroženějších kostelů na Českolipsku v letech 2004–2009, in: *Památky Libereckého kraje*. Sborník NPÚ ÚOP v Liberci 2009. Liberec, s. 127–134.

- Razím, V. – Macek, P. edd. 2011: Zkoumání historických staveb. Praha.
- Sedláček, A. 1923: Hradě, zámky a tvrze království českého XIV. Lito-měřicko a Žatecko. Praha.
- Sommer, J. 1995: Kostel sv. Mikuláše v Drchlavě (okr. Česká Lípa), *Průzkumy památek* II, č. 1, s. 85–86.
- Škabrada, J. 2003: Konstrukce historických staveb. Praha.
- Varhaník, J. 2012: K vzájemnému vztahu západní věže a lodi románských podélných kostelů, *Archaeologia historica* 37/2, Brno, s. 507–512.

POZNÁMKY

- 1) Ke ztotožnění reliktů hradu s historickým jménem Vřísek (Gabriel – Panáček 1994, 48–49; detailní shrnutí pak rovněž Gabriel – Panáček 2000a, 14, 24, 54–55).
- 2) K vývoji podoby vstupu viz následující text článku, půdorys předšně zakreslen ještě na indikační skice Stablinního katastru v roce 1843, k tomu www.archivnimapy.cz.
- 3) Názor na podobu vývoje interiéru objektu a jeho destrukci si lze učit prohlédnutím foto sbírky uložené v archivu NPÚ ÚOP v Liberci. K popisu stavu kostela a jeho obnově rovněž zejména (Panáček 2009, 130–131). První text upozorňující na středověké stáří objektu uvedl (Sommer 1995) a následně (Kracíková – Smetana 2000, 56–59).
- 4) K tomu (Sommer 1995, 85–86), který datoval část lodi, přízemí a patro věže relativně snad do pozdně románského období.
- 5) Heslo v katalogu obdobně definuje základní rozsah středověkého zdiva i jeho datování na přelom románského a gotického období (Kracíková – Smetana 2000, 59).
- 6) Výsledky archeologického výzkumu byly brzy publikovány (Gabriel – Kracíková 2005, 397–398) a obdobně shrnuty ještě v práci (Gabriel – Kursová 2012, 50–51).
- 7) K povrchovým úpravám románských staveb obecně (Škabrada 2003, 358–359).
- 8) Zůstává tak otázkou, zda nemohl na ústupek v odsekané části navazovat například ještě prut, vytvářející bohatší profilaci portálu.
- 9) V úzké mezeře lze hmatem ohledat pečlivěji opracovaný povrch kamene s profilací polodrážky, podobu by bylo nutné ověřit větší destruktivní sondou do zdiva, která by byla jistě žádoucí před obnovou průčelí.
- 10) Srov. již poznámka 2.
- 11) Situace mladšího zazděného vstupu byla zmíněna už dříve (Sommer 1995, 86).
- 12) Poslední výraznější klasicistní úpravu kostela je možné datovat patrně až k roku 1854, kdy byla navýšena také věž (Kracíková – Smetana 2000, 59).
- 13) Ke staršímu stavu kostela srov. pozn. 3. Špatná přístupnost pak patrně limitovala možnosti starších průzkumů. Stejně je tomu tak i pro prostor podkrovní u lodi a presbyteria u tohoto textu.
- 14) Stručně k tomu (Kracíková – Smetana 2000, 59).
- 15) Odběr a datování vzorku provedl Ing. T. Kyncl v červnu roku 2014, na tomto místě je nutné poděkovat mu za přátelskou konzultaci. Řada dendrochronologických analýz na památkově chráněných objektech je prováděna referátem výzkumu, průzkumu a dokumentace NPÚ ÚOP v Liberci za finanční podpory Libereckého kraje, za což náleží zodpovědným osobám také velké poděkování.
- 16) Shrnutí ke ztuzování románských staveb (Škabrada 2003, 40).
- 17) Vzorek zjištěných výztuh na hraděch nebyl příliš reprezentativní, což bylo v závěrech studie uvedeno (Gabriel – Peřina 2001, 73).
- 18) K nálezů a interpretaci mince (Gabriel – Kracíková 2005, 397–398). Za konzultaci k ověření správného určení mince děkuji Prof. PhDr. Haně Pátkové, Ph.D.
- 19) Přehled pramenů ke kostelu uvádí (Kracíková – Smetana 2000, 56–59).
- 20) Písemné prameny k rodu Načepulkoviců ve vztahu k Drchlavě uvádí (Sedláček 1895, 264; a zejména pak Gabriel – Panáček 2000 a; 2000 b; Panáček 2002, 23).
- 21) Srovnej např. (Kracíková – Smetana 2000; Panáček 2002).
- 22) K lokalizaci hradu Vřísek (Gabriel – Panáček 2000 a) a srov. již poznámka 1, k úvahám o panském sídle u kostela (Panáček 2002, 23).
- 23) K podobě kostela v Deštně (Kracíková – Smetana 2000, 51–55), ke komparaci s Drchlavou (Gabriel – Kracíková 2005; 2012).
- 24) Analýzu zpracoval v roce 2001 opět Ing. T. Kyncl, dle ústního sdělení se starší výsledek u Deštně nejvíce zcela jednoznačně a spíše z pohledu dnešního zpracování by byl vzorek nedatovatelný.
- 25) Na tyto rozdíly v detailech bylo již dříve upozorněno (Gabriel – Kra-

cíková 2005, 399).

- 26) K modelu historického vývoje (Gabriel – Panáček 2000 b) a ve vztahu k dispozici kostelů (Gabriel – Kracíková 2005, 399–400).
- 27) K této problematice nepřímo v jiném detailním kontextu (Varhaník 2012; obecně také již Merhautová 1971; nebo v jednotlivých příkladech z jiných regionů (Falta 2010; 2013 a; b).
- 28) Shrnutí názoru na stavební vývoj kostela podává rovněž heslo v katalogu (Kracíková – Smetana 2000, 24–29).
- 29) K činnosti občanského sdružení, které zachránilo před zánikem řadu kostelů v regionu (Panáček 2009).
- 30) Situaci dokumentace a průzkumu pomáhá řešit majitelům památek v Libereckém kraji zčásti Dotační fond Libereckého kraje, program 7.3 Stavebně historický průzkum. Celostátní podporu pro majitele památkově chráněných objektů v rozsahu jiných dotačních titulů na obnovu však nemáme. V posledních několika letech svou nepochybnou roli hrají i výzkumné úkoly Národního památkového ústavu (k tomu např. Razím – Macek 2011), kdy tento text je výstupem jednoho z nich.

ZUR ROMANISCHEN BAUETAPPE DER KIRCHE DES HL. NIKOLAUS IN DRCHLAVA

Der mittelalterliche Bau der St. Nikolauskirche in Drchlava (Dürchel, Bez. Česká Lípa [Böhmisch-Leipa]) im Ausmaß von einem Teil vom Schiff und dem Westturm wurde in der Masse der späteren Barockkirche schon (erst?) in den 1990er Jahren identifiziert. Nachfolgend die Erkenntnisse von dem relativ nach Struktur des Bruchsteinmauerwerkes mit angedeuteten, in den Mörtel geritzten Linien in Gestalt des Quadermauerwerkes in die Spätromanik geordneten Bau wurden vor allem durch Freilegung der älteren Apsis bei einer archäologischen Grabung bereichert. Die Materialabhandlung zum ältesten romanischen Kirchenbau bringt neue Erkenntnisse aus der Revisionsbesichtigung und nachfolgenden Teiluntersuchung des Baues sowohl zur Gestalt des Schiffsreliktes als auch der des Turmes an der Westfassade herbei. Sie beschränkt gründlicher die Metrik des älteren Schiffs nach Mauerwerkstruktur auch in Konfrontation mit Ergebnissen der älteren Grabung und beschreibt einige Baudetails, vor allem die Gestalt des Negativs nach der Holzversteifung in der Mauerstärke und die Entwicklung des Portals an der Schiffsseite. Am Turm dank dem Außenputzabbröckeln lässt sich wieder das Ausmaß des mittelalterlichen Mauerwerkes feststellen und die detaillierte Untersuchung der einzigen romanischen Fensteröffnung im ersten Turmstockwerk erlaubte eine neue dendrochronologische Analyse der erhaltenen Holzversteifung durchzuführen, die sich im Fensternischensturz befindet. Die Datierung zur Wende der Jahre 1214/1215 verschiebt unsere Vorstellung vom Alter der Kirche. Die Ergebnisse werden mit den der Untersuchungen der unweiten romanischen Kirchen in Deštná und Bezděz (Töschchen und Bösig, Bez. Česká Lípa) verglichen, in denen vor allem in Deštná die übereinstimmende kleinere Anlage der Kirche mit der möglichen Stiftung beider Kirchen vom gleichen Adelsgeschlecht Načepukovic verbunden wurde. Die Gestalt des Mauerwerkes und der Fenster einzelner Kirchen ist jedoch unterschiedlich und die Frage bleibt eher für die weitere Forschung offen.

Zum Schluss überlegt der Autor über die Problematik der denkmalträchtigen Renovierung, als die Forschungsergebnisse nur vom Interesse einzelner Forscher herauskommen und ein so wertvolles Denkmal keiner komplexen historischen Buaforschung unterzogen wurde, obwohl seine Renovierung schon auf Grund seines Havariezustandes begonnen hat.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Drchlava (Dürchel, Bez. Česká Lípa [Böhmisch-Leipa]), St. Nikolauskirche – quadratischer Turm in der Achse der Westfassade, Ansicht von Nordwesten (alle Fotos I. Peřina, 2015).

Abb. 2: Drchlava, St. Nikolauskirche, Gesamtansicht der Kirchenanlage von Nordosten.

Abb. 3: Drchlava, St. Nikolauskirche, Grundriss mit eingezeichnete älterer Apsis nach der archäologischen Forschung von F. Gabriel. Die Verstrebung in der Schiffssüdwestecke ersichtlich gemacht, vorausgesetzter vereinfachter Baualtersplan mit gewöhnlicher Legende: schwarz – romantisches Mauerwerk; blau – renaissancezeitige Umgestaltung; grün – klassizistische Adaptierungen (nach F. Gabriel 2005; Gabriel-Kracíková 2005; korrigiert von I. Peřina, 2015).

Abb. 4: Drchlava, St. Nikolauskirche – Schiffssüdwestecke, Detail der Struktur des romanischen Bruchsteinmauerwerkes mit illusionistisch geritzter Quaderung bei der Südwestecke.

Abb. 5: Drchlava, St. Nikolauskirche – Schiffssüdwestecke, deutliche Armierung, links Hohlraum nach der ausgefalteten Holzverstrebung in der Mauerstärke und anschließendes gleichartiges vorspringendes romantisches Turmmauerwerk.

Abb. 6: Drchlava, St. Nikolauskirche – Negativ nach der ausgefalteten Holzverstrebung in der Mauerstärke bei der Schiffssüdwestecke (2014).

Abb. 7: Drchlava, St. Nikolauskirche – Blick auf die Befundlage des Eingangs an der Schiffssüdseite. Aus der linken Seite ein lesbares Relikt einer romanischen Öffnung mit abgestufter Profilierung und erhaltenem Teil des Bogenlaufes. An der Lisenen deutlicher Abdruck eines kleinen Daches nach der verschwundenen Vorhalle, die zu dem zweiten Eingang angehört hat, den ein Ziegelsturzbogen belegt. Darunter ein Sturz aus einer weiteren möglichen späteren Öffnungsumgestaltung mit sekundär verwendetem romanischem Glied. Die Türöffnung rechts gehört der letzten klassizistischen Adaptierung an.

Abb. 8: Drchlava, St. Nikolauskirche – Öffnung mit der Halbkreiswölbung aus hohen Ziegeln bei der Schiffsnordwestecke, hypothetisch als renaissancezeitig datiert.

Abb. 9: Drchlava, St. Nikolauskirche – Westturm, Südseite mit der bis zum Kaffgesims reichenden Festeröffnung.

Abb. 10: Drchlava, St. Nikolauskirche – romanische Fensteröffnung, Detailansicht nach dem Abbröckeln des klassizistischen Verputzes.

Abb. 11: Drchlava, St. Nikolauskirche – Innenraum, Schiffswestwand mit Öffnungen in das Erd- und Obergeschoss des Turmes.

Abb. 12: Drchlava, St. Nikolauskirche – Turm, Südwand, Detail eines zum Teil vermauerten, mit der späteren Treppe überdeckten romanischen Fensters, recht die Fensterlaibung und Sturzwölbung des späteren klassizistischen Fensters, darüber Mauerwerkabstufung, wo das spätere Quadermauerwerk anschließt.

Abb. 13: Drchlava, St. Nikolauskirche – Detail vom späteren Quadermauerwerk über der Abstufung in den oberen Partien des ersten Turmstockwerkes, ein Quader mit Jahreszahl 1585.

Abb. 14: Drchlava, St. Nikolauskirche – Detail der romanischen Fensterstärke mit verputzten Laibungen, verputztem Sandsteinsturz, einer dendrochronologisch 1214/1215 datierten Holzverstrebung, nicht verputzten Steinen und anschließendem Sandsteinsturz mit ausgehauenen romanischen Fensterbogen.

Abb. 15: Drchlava, St. Nikolauskirche – schematische Bauaufnahme, Grundriss des ersten Turmstockwerkes mit Detailzeichnungen des romanischen Fenstersturzes, schraffiert die Vermauerung beim inneren Mauerhaupt der Nische und die Breite der architektonischen Glieder beim äußeren Mauerhaupt mit der mit Strichlinie gezeichneten Abgrenzung, schwarz – Lage der Holzverstrebung mit der mit Strichlinie angedeuteten Fortsetzung des Gliedes in der Mauerstärke (Vermessung und Zeichnung I. Peřina, 2015).

Übersetzung J. Noll